

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

БАРАН Анастасія Василівна - кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права та процесу Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка».

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9334-2760>

УДК 343.3

DOI 10.32782/EP.2021.4.21

Стаття присвячена аналізу поняття домашнього насильства у різні часи та у різних державах, унаслідок чого можна констатувати, що незалежно від розвитку суспільства, його еволюції проблеми домашнього насильства існували завжди. З'ясовано, що коріння домашнього насильства в історії є глибокими, походять з давніх часів і зумовлені особливостями національних цінностей, культури, традицій та, звичайно, релігії різних народів та держав. На сьогодні домашнє насильство є однією з найбільш гострих проблем суспільства, яка досить розповсюджена у всьому світі і в період карантинних обмежень набуває все більших масштабів.

Ключові слова: домашнє насильство, гендерне насильство, фізичне насильство, психологічне насильство.

Постановка проблеми

Сучасний соціум розглядає домашнє насильство як вид кримінального правопорушення, але у більшості випадків в Україні домашнє насильство залишається родинною таємницею, адже жертвам такого насильства є соромно про це зізнатись та повідомити правоохоронні органи.

В Україні за минулий рік органи та установи, що протидіють домашньому насильству, зафіксували 211 362 звернення щодо насильства в сім'ї, більшість із них – від жінок. Так, 180 921 звернення надійшло від жінок, 27 676 - від чоловіків та 2 756 - від дітей [1].

Гендерне насильство має глибоке історичне коріння як в Україні, так і за кордоном. Воно бере свій початок із давніх-давен, відтоді як почало існувати людство на Землі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Протягом усього історичного розвитку суспільства питання домашнього насильства висвітлювалося з урахуванням типу правових систем, політичного режиму, тих чи інших історичних умов.

Різні аспекти домашнього насильства, неправомірної поведінки в сім'ї, побути досліджуються різними науками. Право, соціологія, психологія висвітлюють домашнє насильство через призму властивих принципів, методів, механізмів та інструментів.

Розгляд домашнього насильства проводився зарубіжними вченими та правознавцями, зокрема Джейн Коннорс, Ребекою Кук, Ребекою Севал, Ендрю Бернес, Хилкою Пиєтіле, Катаріною Бартлет тощо. В українській правовій науці окремі дослідження цієї проблеми здійснювали А. Блага, В. Голіна, К. Левченко, А. Ноур, О. Руднева, Г. Христова.

Дослідженню домашнього насильства присвячені роботи В. С. Малишев, Ю. М. Антонян, Я. І. Гілінський, Т. А. Сидоренкова, В. М. Кудрявцев, К. А. Гурковська та ін.

Метою статті є дослідження домашнього насильства через призму історичних фактів та особливостей.

Виклад основного матеріалу

Реалізація особистих прав людини, гарантування права на життя і здоров'я, на вільний особистий розвиток є одним із головних завдань правової соціальної держави, якою проголошена Україна. Забезпечення цих прав безпосередньо пов'язане із протидією насильницьким вчинкам і, зокрема, домашньому насильству.

Як свідчить практика, домашнє насильство не має географічних меж чи кордонів, воно є в усіх народів, класах та релігіях. Його наслідками можуть бути загроза життю і здоров'ю особи, завдання психологічної травми, що може мати негативний вплив на сімейне життя жертви. Особливо тяжкі наслідки насильство завдає особистості дитини, яка стала його свідком або жертвою.

На нашу думку домашнє насильство поруч із згвалтуваннями є одними з найбільш неосвітлюваних злочинів на світовому рівні. Традиційно домашнє насильство асоціюється в українців перш за все саме із фізичним насильством, але це ж не так.

Домашнє насильство – це будь-яке умисне діяння (дія або бездіяльність) чи погроза застосування такого діяння (дії або бездіяльності) фізичного, сексуального, психологічного чи економічного характеру одного члена родини чи домашнього господарства відносно до іншого, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена родини чи домашнього господарства як людини та громадянина і завдають йому моральну шкоду, шкоду його фізичному, психічному здоров'ю чи економічним інтересам [2, с. 11].

Відповідно до ст. 126¹ КК України домашнє насильство – це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [3].

Традиційно європейська культура сприймала насильство як невідворотне зло, вважаючи, що насильство є так само природним, як влада і політика, без нього неможливий розвиток суспільства, а якщо так, то з насильством необхідно співіснувати.

Важливо констатувати, що одним із важливих витоків домашнього насильства є пережитки патріархальної свідомості у сучасному суспільстві. У патріархальному суспільстві абсолютно домінуючою була постать чоловіка, який був зобов'язаний забезпечувати сім'ю всіма необхідними для життя ресурсами, а також захищати її від будь-якої зовнішньої небезпеки. При цьому жінки й діти були абсолютно безправними і повністю підпорядкованими чоловікові – голові сім'ї. Влада чоловіка підтримувалась за допомогою жорстокого насильства. Культурна традиція, підтримувана релігією, не просто виправдувала насильство у сім'ї, а нерідко робила його обов'язковим елементом життя [4, с. 43].

Певним чином виправдати патріархальний уклад життя можна було чинним тоді способом виробництва, для якого потрібна була значна фізична сила, а також необхідністю самостійно із зброєю в руках захищати родину. З тих часів спосіб життя докорінним чином змінився, але суспільна думка, культурна традиція мають велику інерцію і зберігаються десятиріччями і століттями після того, як зникли об'єктивні причини їх виникнення. І в наш час ще розповсюджені погляди, успадковані від патріархального суспільства, які у суспільній свідомості нерідко виправдовують домашнє насильство.

Перші спроби врегулювати сімейні відносини на законодавчому рівні, як свідчать історичні пам'ятки, було зроблено ще у XVIII ст. до н.е., у період правління Хаммурапі, царя Вавилону. У законах царя Хаммурапі було приділено багато уваги сімейним відносинам – як майнового, так і немайнового характеру, а також захисту деяких прав дітей. Так, аналіз окремих положень цих законів дає змогу стверджувати, що вони захищали інтереси сім'ї та встановлювали рівні права подружжя щодо майна і гідних умов сімейного життя, а також передбачали чітко визначені підстави для розлучення, що з боку чоловіка, що жінки. Водночас законами царя Хаммурапі

передбачено було й можливість віддати жінку або дитину в боргову кабалу на певний термін у разі неможливості повернути борг [4, с. 76].

Державне регулювання сімейних відносин у європейських країнах у період свого становлення здійснювалося за допомогою канонічного права, що було обумовлено особливим положенням католицької церкви та значним її впливом на всі сторони суспільного життя й управління державою. Проте з XV–XVII ст. у Великій Британії, Франції та Німеччині королівська влада відійшла від церковних догматів щодо регулювання шлюбу, і його стали розглядати не лише як релігійний обряд, а й як акт громадянського стану. Одночасно відносини подружжя (повна влада чоловіка, безумовне підкорення йому дружини тощо), котрі регулювалися канонічним правом, не мали принципових відмінностей від наведених нами особливостей прав кожного з подружжя – нерівності особистих і майнових прав, залежного положення жінки та ін. Okремі положення вищевказаного дають підстави для твердження про наявність спільних чинників – нерівності у правах чоловіка, жінки й дітей, обумовлених особливостями традицій, культури та релігії, патріархального ладу суспільного життя [6, с. 173].

В Україні тривалий час чоловіка, який побив дружину, картали, який вбив благовірну – засуджували, а дружину, яка вбила чоловіка, живцем закопували в землю. Лише в 70-ті роки XX століття проблема насильства в сім'ї стала суспільно значущою, а подружнє насильство визнали неприпустимим на Заході. У Радянському Союзі насильства в сім'ї офіційно «не існувало». Як правило, вивчення цього феномену зводилось тільки до розгляду фізичного насилля відповідно до статей Кримінального кодексу. По-перше, «виносити сміття з хати» було негоже. Якщо тебе б'є чоловік – сама винна. А якщо і не винна – терпи, така жіноча доля. По-друге, навіть ті жінки, які все ж наважились подати заяву в міліцію, повертались додому ні з чим – заяву відмовлялися приймати [7, с. 74].

Історик Володимир Маслійчук, який досліджує кримінальні справи минулих століть, пише, що у XVIII столітті рукоприкладство було поширене в усіх сферах міжлюдських

взаємин. Тобто мова не лише про стосунки між чоловіком та дружиною, але й з іншими родичами та дітьми. Наприклад, матері часто фізично карали дітей рукою, ганчіркою, ременем чи різкою. Таке виховання вважалося чи не найефективнішим способом впливу на дитину. Бачимо відображення цих переконань і в українському фольклорі: «Діти любі, а за прутину держи», «Без лозини дитина людиною не виросте».

У народному фольклорі немало сказано, наприклад, про лиху свекруху. Володимир Маслійчук зафіксував випадки, коли свекруха не лише била, але й морила голодом невістку. Зрештою, усі ми пам'ятаємо «Кайдашеву сім'ю» Івана-Нечуя Левицького, яка дуже яскраво показує тогочасні реалії. Пристрасні сварки членів традиційної родини описані з гумором, але насправді автор розгортає перед нами соціально- побутову драму з життя патріархального суспільства. «Б'є – значить любить» – не єдина приказка, яка відтворює реалії того часу. «Люби, як душу, а трясни, як грушу», «Від милого пана не болить і рана», «Жінка не бита – що коса не клепана!». Фольклор показує фізичне насильство у сімейних стосунках, як певну норму, виправдовує і навіть заохочує його. Аналізуючи стосунки у сім'ях наших минулих поколінь, ми бачимо, що рукоприкладство вважалося виправданим інструментом, здатним «навести лад» у розподілі гендерних ролей. А лад потрібен був лише для того, щоб утримувати в порядку господарство. Втім, часи «Кайдашевої сім'ї» далеко позаду. А домашнє насильство має залишитися лише на сторінках художньої літератури, яку нам потрібно мудро трактувати для наступних поколінь. Адже у сучасних українських сім'ях, які будуються на цінностях гендерної рівності, місця насильству немає [8, с. 9].

Уперше на світовому рівні проблема сімейного насильства була актуалізована завдяки спільним активним діям міжнародного руху щодо захисту прав жінок, оскільки саме вони складали найбільш уразливу та незахищену групу, що страждала від насильницьких дій з боку чоловіків, братів, батьків тощо. Тобто на початковому етапі запобігання домашньому насильству увійшло в поле

зору світової спільноти як складова насильства щодо жінок у цілому [9, с. 14].

У сучасному світі констатує Я. Юрків розгляд домашнього насильства як певні свідомі дії одного члена сім'ї стосовно іншого, якщо ці дії порушують конституційні права й свободи члена сім'ї як громадянина та завдають шкоду його фізичному, психічному або аморальному здоров'ю [10, с. 186].

Висновки

Підсумовуючи все вищевикладене, варто зазначити, що домашнє насильство є актуальною проблемою на сучасному етапі розвитку, як для людини, над якою воно вчиняється, так і як для родин, де воно вчиняється і, звичайно, для усього суспільства загалом, адже домашнє насильство – одна з найбільш поширених у світі форм порушення прав людини.

Література

1. В Україні зафіксували понад 200 тисяч звернень про домашнє насильство у 2020 році. UKL: <https://hromadske.ua/posts/v-ukrayini-zafiksuvali-ponad-200-tisyach-zvernen-pro-domashnye-nasilstvo-u-2020-roci>
2. Гурковська К. А. Деякі шляхи вдосконалення нормативно-правового забезпечення попередження домашнього насильства. LEGEA ŞI VIAȚA, 2015. № 3/2 (279).- 114 с.
3. Кримінальний кодекс України від 05.03.2001р. № 2341-III UKL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14htt>
4. Власов П.О. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ по його подоланню: Інформаційно-практичний посібник. Дніпропетровськ: Дніпропетровська міська громадська організація «Жіночий інформаційно-координаційний центр», 2005. 106 с.
5. Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн. Ч. 1. Х.: Одісей, 2003. 832 с.
6. Бабенко О. Е. Історичні витоки гендерної нерівності як причини виникнення сімейного насильства. Матеріали регіонального круглого столу. Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. 216 с.
7. Каминская Н. А. Проблема насилия над женщинами. Реализация державної полі-

тики стосовно дітей, молоді, сімей та затвердження гендерної рівності в суспільстві на території Донецької області: матеріали регіонального круглого столу. Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. 216 с.

8. Баранова Ц. С. Історичні передумови протидії та запобігання домашньому насильству. Правові горизонти, 2019. Вип. 19(32). С. 7-12.

9. Ткаленко О.М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів публічної адміністрації щодо попередження насильства в сім'ї відносно дітей: дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.07 –адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. ОДУВС, Одеса, 2016. 237 с.

10. Юрків Я. І. Насильство дітей у сім'ї як соціально-педагогічна проблема. Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Педагогіка.Соціальна робота. Ужгород : Говерла, 2013. Вип. 28. С. 185–189

Baran Anastasiia

*Education and Scientific Institute of Law,
Psychology and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University
Assistant of the Department of
Criminal Law and Procedure*

DOMESTIC VIOLENCE: HISTORICAL ASPECTS

The article is devoted to the analysis of the concept of domestic violence at different times and in different countries, as a result of which it can be stated that regardless of the development of society, its evolution, the problem of domestic violence has always existed. It has been found that the roots of domestic violence in history are deep, dating back to ancient times and due to the peculiarities of national values, culture, traditions and, of course, the religion of different peoples and nations. Today, domestic violence is one of the most acute problems of society, which is quite common around the world and during the quarantine period is becoming more widespread.

Key words: domestic violence, gender violence, physical violence, psychological violence